

УДК 94:[323.3:63-051]«1917/1921»(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2021-26-Lozovyi

В. С. Лозовий

доктор історичних наук, професор, головний консультант,
Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5057-2838>
e-mail: lozovyi_v@ukr.net

Бібліографічний опис для цитування: Лозовий В. С. Політична культура селянства в контексті революційних та державотворчих процесів у 1917-1921 рр. *Український селянин*. 2021. Вип. 26. С. 71-77. doi: 10.31651/2413-8142-2021-26-Lozovyi

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СЕЛЯНСТВА В КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ У 1917–1921 РР.

Анотація. *Мета статті полягає у тому, щоб дослідити, яким чином революційні та державотворчі процеси періоду 1917-1921 рр. детермінувалися домінантами політичної культури українського сільського соціуму. Основними завданнями статті є висвітлення та аналіз особливостей політичної свідомості селянства та обумовлених цими особливостями форм соціальної поведінки селян і їх боротьби за реалізацію своїх соціально-політичних ідеалів, які об'єктивно впливали на процеси державного будівництва революційної доби 1917-1921 рр. Висновки.* Автором з'ясовано, яким чином революційні та державотворчі процеси періоду Української революції 1917–1921 рр. детермінувалися домінантними рисами політичної культури українського селянства. Висвітлено та проаналізовано особливості політичної свідомості селянства та зумовлених цими особливостями форм соціальної поведінки селян, які об'єктивно впливали на процеси державного будівництва революційної доби 1917–1921 рр. У статті зазначено, що політична культура селян тісно пов'язувалася з громадсько-вічовими, козацькими за духом уявленнями про державу та владу, які відзначалися егалітаризмом та демократизмом. Однак, це була демократія традиційного суспільства з патріархальними вічовими елементами, яка орієнтувалася не на відтворення всієї державно-суспільної вертикалі влади, а спрямовувалася переважно на нижній, сільський рівень адміністративно-територіального поділу. Демократичне самоврядування розумілося селянам, як самоврядування сільської громади у вигляді сходу, як втілення народовладдя у формі Рад. Тип народовладдя, що бачився селянами як система відносин, оснований на участі у прийнятті рішень усіма представниками сільської громади або делегованими нею особами, можна кваліфікувати як аграрну демократію.

Ключові слова: політична культура, Українська революція 1917–1921 рр., селянство, земля, влада, революційні та державотворчі процеси.

Постановка проблеми. Величезна роль Української революції 1917-1921 рр. у вітчизняній історії та вплив на сучасність актуалізує всебічне вивчення різних її аспектів, зокрема політичної культури, змісту уявлень та дій українського селянства у період найбільших соціально-політичних трансформацій та конфліктів. Важко не погодитися, що саме участь селянства стала найважливішим чинником революції, оскільки багато революційних подій та процесів мали селяноцентричний, аграристський характер і детермінувалися особливостями селянської політичної культури, селянського способу суспільно-політичної дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історіографії питання політичної культури українського селянства у революційний період 1917–1921 рр. недостатньо розроблені. У контексті дослідження теми аграризму С. Корновенко розглянув суб'єктний фактор аграрного питання як одну з передумов революційних подій 1917–1921 рр. Автор зробив висновок, що на авансцені історії з'явився новий активний суспільно-політичний суб'єкт – селянин-ідеоман [1]. Висвітлюючи

«хутірську філософію» П. Куліша, С. Корновенко зазначив, що вона стала фундаментом смислового підґрунтя українського аграризму першої третини ХХ ст., одним із елементів, що впливав на політичну культуру селян [2]. Політичну культуру українців в умовах бездержавності з'ясував Б. Цимбалістий [3]. Окремі аспекти зазначеної теми висвітлено в монографії Л. Нагорної [4]. Взаємозв'язок ментальності та політичної культури української нації простежив О. Рудакевич [5]. Однак у запропонованому формулюванні зазначена проблема не вирішувалася.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити, яким чином революційні та державотворчі процеси періоду 1917–1921 рр. детермінувалися домінантними політичної культури українського сільського соціуму. Основними завданнями статті є висвітлення та аналіз особливостей політичної свідомості селянства та обумовлених цими особливостями форм соціальної поведінки селян і їх боротьби за реалізацію своїх соціально-політичних ідеалів, які об'єктивно впливали на процеси державного будівництва революційної доби 1917–1921 рр.

Методологічно основою дослідження є соціокультурний підхід, який дозволяє пояснити, як політична культура українського селянства визначала суспільно-політичні процеси у 1917–1921 рр.

У роботі ми розуміємо селянську політичну культуру як інтегральну характеристику життєорієнтованих цінностей селянина – суб'єкта революційного соціально-політичного процесу і яка фіксує рівень розвитку його політичної свідомості, політичної діяльності та поведінки.

Виклад основного матеріалу. Протягом століть селянство домінувало в соціальній структурі українського суспільства і вважалося носієм національної ідентичності. Селянський фактор посідав провідне місце у рефлексіях та концепціях українських громадсько-політичних діячів XIX – початку XX століть. Інтелігенцією постулювалася думка про особливу моральність та роль селянства, яке ототожнювалося з народними трудовими масами. Мріючи про справедливе, вільне суспільство, П. Куліш, М. Драгоманов, С. Подолинський, як і більшість тогочасної української інтелігенції, свої погляди звертали на селянство, на сільську громаду, вбачаючи в ній силу, здатну здійснити корінні соціально-політичні перетворення в українському суспільстві [6, 193]. Концепцію українського селянства як єдиного носія ідеї «народу» розвинув у своїх працях М. Грушевський. У період Української революції 1917–1921 рр., констатуючи, що буржуазія та пролетаріат не можуть бути соціальною базою українського державотворення, М. Грушевський стверджував, що «соціальне й державне будівництво» в Україні повинно мати «своєю підставою інтереси трудового селянства» [7, 37]. У революційну добу лідери національно-визвольного руху особливо акцентували увагу на безбуржуазності українського народу і тим рівняли інтереси селянського «трудящого люду» та українства, пов'язували національне та соціальне визволення. Таким чином, українці з елітних груп суспільства (нібито не з народу) відсікалися від участі в процесі державного будівництва.

Незважаючи на індустріалізацію, модернізаційні процеси, значна частина селянства перебувала в системі відносин аграрно-традиційного суспільства. У традиційній свідомості селян світ ділився на дві частини: зрозумілий та близький (село і навколо) сільський світ, соціальним уособленнями якого були сільська громада, сход, староста і «велике суспільство», яке пов'язувалося з містом, державою, владою, бюрократією, податками. Простір політико-адміністративних, соціально-економічних контактів селянства здебільшого не сягав далі свого повіту.

Будучи переважно селянським народом із низьким представництвом у містах [8, 52–56], українці чужорідності іншонаціонального міста протиставляли природність сільського життя. Важливим елементом свідомості українців була праця на землі, значна частина якої перебувала у власності поміщиків. Селяни вимагали переділу землі на свою користь. Справедливими вони

вважали дрібну земельну власність або довічне користування. Землі має бути стільки, щоб вона забезпечувала членам сім'ї засоби до існування, але не більше, ніж сім'я могла б обробити працею своїх членів. У революційний період цей селянський ідеал намагалася втілювати влада УНР. На дрібну земельну селянську власність робив ставку й гетьман П. Скоропадський.

Ставлення селян до соціальних верств, які не працювали фізично, до так званого «панства», було різко негативним. Містян селяни вважали неробами, які користуються працею хліборобів. Таке становище породило глибокий політичний та етносоціокультурний розкол, значний розрив між різними класово-структурними елементами суспільства – верхами та низами, містом та селом. Відтак соціальні відмінності, що виокремлювали селян з-поміж інших верств суспільства «служили одночасно національним бар'єром між українцями та не українцями» [9, 100]. На суспільно-політичні процеси революційної доби значний вплив мала етносоціокультурна відмінність між містом («великим суспільством») і селом («локальним світом»).

Селянський соціум для вирішення багатьох політичних, соціально-економічних питань звертався до традицій та звичаїв. Для обґрунтування власних вчинків та прав селяни шукали історичний прецедент у діях предків. Відтак світ моделювався за вже відомими зразками. Селяни сприймали стосунки у суспільстві за образом сімейно-громадських зв'язків і часто поширювали це сприйняття не лише на владу, але й на інші форми відносин у суспільстві. Оскільки батько як голова сім'ї уособлював для членів родини владу, справедливість, турботу, через те особливо поважних людей – духовних, політичних, військових провідників – українці називали «Батьком», що символізувало найвищу ступінь поваги. Тому у добу революції ми бачимо «Батько Грушевський», «Батько Махно» та десятки регіональних отаманів-«батьків» як захисників селян від сваволі будь-якої влади.

Селянські моделі владних та соціальних відносин проектувалися як бажаний ідеал на всю систему суспільних відносин. Так, у період революції різні з'їзди, Установчі Збори, Конгрес трудового народу тощо розглядалися селянами як своєрідний великий сход, де делегати вирішують певні питання. На діяльність усіх цих форумів селяни дивилися здебільшого крізь призму вирішення аграрної проблеми. Саме це спонукало селян брати участь у політичних процесах. Так би мовити, «земля» зробила селянина «політиком». І хоч часто соціалістичні політичні партії задавали селянам певний «порядок денний», цей порядок все одно, здебільшого, був суголосний з селянським баченням вирішення проблем.

Важливо відзначити селянське почуття самоповаги і розуміння власної значущості для суспільства. Причиною цієї самоповаги була праця на землі. Селяни виробляли продукти (їжу) без чого люди не могли жити [10, 133]. Особливо своє значення хлібороби відчували під час революції

1917–1921 рр., коли нестача продовольства стала важливою суспільною проблемою.

Чинник тривалої відсутності власної держави сформував ставлення селян до влади. Через домінування у владних структурах та в економіці представників інших національностей, у народних мас утворився стереотип сприйняття держави як апарату чужоземного панування, насильства та експлуатації.

Протягом століть серед селянства утвердилися уявлення про справедливий суспільний лад, який пов'язувався з поняттями «Землі і волі». У патріархально-традиційному розумінні селянина це означало мати свою ділянку для занять сільським господарством, достатню для того, щоб прогодувати родину (земля), і жити без втручання та визиску держави та панів (воля).

До початку ХХ століття селянство фактично не брало участі у політичному житті Російської держави. Але вже під час революційних подій 1902–1905 рр. селяни набувають певного досвіду політичної діяльності. Формуються елементи політичної культури, в основі якої була система політичних та соціально-економічних ідеалів, цінностей і орієнтацій, вироблених хліборобами. Політичні домагання хліборобів висловив безпартійний селянин Семенов у своєму виступі на засіданні II-ї Державної Думи в 1907 р. Він зазначив, що народ послав його вимагати «Землі і волі» та повної громадянської свободи. [11, 328]. Важливою для селянської свідомості була категорія справедливості. Вона мала на увазі передусім рівність: в економічній сфері – рівний доступ до користування землею всіх, хто обробляє її власною працею, а в політичній – участь трудящих у формуванні владних структур. Соціально-політичний вимір селянського прагнення справедливості та рівності сконцентровано у формулі «Україна без хлопа і пана», втілення якої декларували селянські зібрання у 1917–1921 рр. [12].

С. Корновенко стверджує, що напередодні Української революції 1917–1921 рр. селяни усвідомили себе як окремішню спільноту тогочасного соціокультурного простору. Об'єднавчою цінністю була ідея розподілу землі на «справедливих» засадах [1, 94]. Справді, після повалення самодержавства село політизувалося. Проводилися численні українські віча, зібрання, маніфестації. Політична культура українського селянства продовжувала формуватися шляхом його участі у революційних політичних інституціях: громадських комітетах, волосних земських зібраннях, Радах селянських депутатів, тощо. Засновані на засадах революційної демократії регіональні селянські з'їзди, сільські комітети, волосні сходи та зібрання скликалися часто і охоплювали широкий загал сільського населення. Беручи участь у їх роботі, селянські активісти проходили добру школу політичної діяльності. Беручи до уваги свідомісну засаду селянства, що влада перейшла до народу і втілювати її повинен сам народ через свої органи, на згаданих з'їздах формулювалися політичні та соціально-економічні домагання народних мас. Селянство дійсно відчувало, що без його участі неможливо вирішення більшості су-

спільних проблем. З регіонів повідомляли, що в багатьох організаційних справах повіту «завше натрапиш на селян» [13, 497]. Першочерговість вирішення аграрної проблеми для селянства визначало й політичне домінування на селі партій, які декларували кардинальне вирішення аграрного питання за близькими до хліборобських ідеалів зразками. Розгляд політики партій крізь призму аграрного питання призводив до того, що селяни взагалі не сприймали партії, які наполягали на передачі землі за викуп, оскільки вважали, що по-справедливості земля повинна перейти до них безкоштовно [14, 17].

Зважаючи на нівеляцію царизмом національної свідомості після Люгнєвої революції 1917 р. відбувався процес української самоідентифікації селянства, що відповідно спонукало до підтримки національно-політичних вимог. Тому не дивно, що, порівняно з попередніми часами, з місць надходили повідомлення про зростання національно-політичної свідомості народу. Щоб українці самі вирішували проблеми України селянські депутати закликали: «Центральна Рада мусить взяти владу в свої руки, бо інакше ми самі її заберемо» [15, 3].

Після падіння російської монархії для створення нових структур із історичної пам'яті селянства був почерпнутий козацький політичний ідеал. Побудований на демократії прямої дії, де всі мають рівні права, де влада обиралася на загальному зібранні [16, 47, 56], цей ідеал глибоко засів у селянській свідомості, оскільки був уособленням народовладдя, широкої демократії, загальної рівності. Козацьку тематику для залучення селянства та побудови держави використовували уряди усіх форм української державності. Однак, базуючись на цінності козацької волі [17, 190], в селянському розумінні волі від впливу держави, а також домінуванні звичаєвого права, тобто права, за яким суспільні відносини регулювала громада, згідно місцевих звичаїв та правил, а не державні юридичні акти, він ніс в собі певні анархічні тенденції. З місць надходили повідомлення, що «Вільний козак, той же селянин, забезпечений зброєю, закликаний, на його думку, захищати інтереси народу» та констатувалися часті випадки відмови виконувати розпорядження влади, оскільки це розпорядження «йде проти волі народу» [18, 30]. У період Директорії УНР поширилася «Отаманщина», коли місцеві отамани з загонами, які називалися козацькими, не підкоряючись державним органам, здійснювали свою владу на контрольованій території. Водночас, широкий селянський повстанський рух також здебільшого базувався на козацьких традиціях і формування численних загонів продемонструвало можливості самоорганізації селянства у боротьбі за свої інтереси. За політичною спрямованістю здебільшого ці формування були прихильниками лівих ідеологічних течій.

Революція дала значний поштовх розвитку кооперативного руху. Так, вже у 1918 р. на Наддніпрянщині діяло до 18 тисяч кооперативних товариств, що охоплювали 60 % населення [19, 55]. Кооперативний рух був важливим чинником господарського, культурного політичного

піднесення українського селянства та сприяв самоорганізації та реалізації власних інтересів.

На підставі своєї традиційної системи цінностей у період революції 1917–1921 рр. селянство отримало можливість втілювати своє розуміння політичних та суспільних відносин. Моральні імперативи селянства стали ідеологічним обґрунтуванням його політичних та соціально-економічних вимог. Селяни сприймали демократію лише у її класовому вимірі. Так званий «трудоий принцип», за яким кожен заслуговує на свою частку майна відповідно до внесеної праці, був засадничим для української селянської економічної та політичної культури. Категорія «праці» як найвища моральна цінність хліборобів [20, 22-23] зумовила й політичне домагання передачі усієї влади трудящим класам, вимоги позбавити виборчих прав буржуазні верстви. Таку політику вже декларувала Центральна Рада, а втілення вона набула в ідеї «трудої демократії» у період Директорії.

Традиційна культура селян, складовою якої була патріархально-локальна свідомість, впливала й на політичну культуру. Після революції спостерігається тяжіння до «своїх», тобто класових владних структур. Тому селянство активно підтримало створення органів влади в формі Рад, оскільки вони асоціювалися з українськими історичними формами народовладдя – вічем та козацькою Радою [21, 167]. Селяни розглядали Ради як спадкоємців станово-патріархальної самоврядної традиції у вигляді сходу. Надалі Центральна Рада пішла назустріч побажанням численних селянських форумів і перейменувала місцеві земські зібрання та управи в народні Ради та народні управи. Водночас, масово створювалися Ради селянських депутатів як антипод загальнодемократичних народних Рад.

Ідеологема «Земля і воля» мала для селянства величезну притягальну силу. Водночас політична свідомість селянства була конроверсійною. Селянство жило, так би мовити, в двох політичних площинах. Землю селяни хотіли отримати у приватну власність, але на своїх з'їздах під тиском соціалістів здебільшого голосували за соціалізацію землі. Під впливом українських партій на своїх форумах поняття «воля» селяни трактували, як модерну державно-політичну категорію і голосували за постанову «демократичної (народної) республіки» [22]. Однак, серед досить широкого загалу селянства «воля» мала архаїчний вимір і розглядалася, як втілення існування сільської громади без впливу держави. Про це свідчить масове невиконання розпоряджень вищих владних структур, виступи проти місцевих представників влади, ухвали сходів про усунення державних судових та правоохоронних органів з сіл тощо. За таких умов важко було сформувати дієві владні структури держави.

Хліборобська праця обмежувала соціальну мобільність селян, тісно прив'язувала їх до свого села, свого повіту. Під час революції й так незначна територія політико-соціокультурних контактів селянства поступово звужувалася. Селянському ізоляціонізму сприяли економічні та політичні

чинники. Всеохоплююча економічна криза згорнула процеси господарського обміну на ринку, відтак для селян не було потреби у підтриманні зв'язків із містом, з іншими місцевостями. Розвал старої владної системи і створення класових організацій селянства, які відстоювали здебільшого його інтереси і часто ігнорували розпорядження вищих адміністративних структур, розірвало вертикаль влади [23], що з'єднувала «великий світ» – місто, державу, з «малим світом» – селом. Здебільшого представники усіх форм державності приходили на село щоб силою забрати продовольство. Усвідомлення причетності до селянського стану, до землеробської праці, протиставлення себе іншим верствам суспільства – сутнісна ознака хліборобської психології, яка зумовила подальшу політичну лінію «ми проти всіх».

Українські революційні діячі, які добре знали селянство, зазначали, що «селянський патріотизм міцний, але дуже вузький, обмежений селом, краєм» [16, 38]. Передусім селяни звертали увагу на місцеві проблеми та інтереси й їх мало цікавили загальнодержавні питання.

На переконання селян, їх спосіб життя пов'язаний з селом та землею, виробництвом продуктів харчування, необхідних для життєдіяльності людини і зумовлені цим сімейні та громадські стосунки і зв'язки є єдино потрібними та самодостатніми. Простота селянської організації, де на загальному сході господарів регулюються відносини в громаді, протиставлялася владним органам держави, які прибували з міста, керували громадою та визискували її через податки. Відповідно, місто та держава, які не були безпосередньо пов'язаними з системою відтворення продуктів для життя, вважалися непотрібними. Тому селяни прагнули позбутися впливу державних органів та міста, щоб вільно жити у своєму селянському світі згідно з власними засадами і цінностями. Така установка свідомості (а також економічна розруха та деструкція влади) породили під час революції явище «селянських республік», коли озброєні сільські формування не дозволяли заходити на контрольовану ними територію військовим чи урядовцям різних форм державності. Типовим був приклад Пашковецької республіки на Поділлі, де населення сіл, які мали більше 500 чоловік «озброєного люду» заявило, що «нікого до себе в села не пустять» [24, 2]. Ця риса революційної політичної культури спрямована на аграрно-громадський партикуляризм була досить поширеною серед селянства.

Перша світова війна, присутність на селі солдат значно впливали на політичну культуру селянства, каталізували екстремістські рухи. Під час війни з'явилася велика кількість зброї, фактично кожне село озброїлося і мало власні загони. У соціально-політичних перетвореннях значна роль відводилася насильству. Часто солдати ініціювали розгроми панських маєтків, спиртзаводів, крамниць, вбивства поміщиків та буржуазії у яких брали участь й селяни [13, 819].

Серед політико-культурних стереотипів, що виробилися в селянства в імперській Росії, репресивність влади була важливою складовою її авторитету. Царська влада була законна і насильство сприймалося як легітимне. Влада, яка не могла впливати на громадян шляхом примусу, застосування насильства, для селян не існувала. Демократизуючись, адміністративна система, особливо ж сільського рівня, фактично розвалилася, що призвело до безвладдя. Ні Центральна Рада, ні Директорія, згідно зі своїми політичними засадами, не наважилися широко втілювати репресії проти народних мас, проти трудящих. Відтак починає змінюватися політична психологія селянства: не авторитет і закон, як за царизму, дає право владі на насильство, а навпаки, здатність влади чинити репресії робила її авторитетною і законною. Це і використали більшовики, захопивши владу, нав'язуючи їй легітимність шляхом жорстокого насильства.

Висновки. Засади політичної культури українського селянства, сконцентровані у соціально-політичній формулі «Землі і волі», акумулювали в собі селянські ідеали володіння або довічного користування землею, пріоритету трудового начала, свободи, демократичного представництва, рівності, справедливого суспільства.

Політична культура селян тісно пов'язувалася з громадсько-вічовими, козацькими за духом уявленнями про державу та владу, які відзначалися егалітаризмом та демократизмом. Однак, це була демократія традиційного суспільства з патріархальними вічовими елементами, яка орієнтувалася не на відтворення всієї державно-суспільної вертикалі влади, а спрямовувалася переважно на нижній, сільський рівень адміністративно-територіального поділу. Демократичне самоврядування розумілося селянами як самоврядування сільської громади у вигляді сходу, як втілення народовладдя у формі Рад. Тип народовладдя, що бачився селянами як система відносин, заснованих на участі у прийнятті рішень усіма представниками сільської громади або делегованими нею особами, можна кваліфікувати як аграрну демократію.

На селі під час революції почав формуватися новий тип політичної культури, своєрідний симбіоз модерно-політичних та традиційно-політичних цінностей. Дивлячись на політику передусім як на інструмент розв'язання аграрної проблеми, селяни продовжували ділити суспільство і владу на дві частини: верхню – місто, панів, уряд та його адміністративні органи, нижню – село, громаду, сход. Відтак на своїх з'їздах селяни підтримували ідею створення Української держави, з якою пов'язувалася реалізація аграрних перетворень, а на низовому рівні – ігнорували державні інституції та їх розпорядження.

У добу революції 1917-1921 рр. домінували соціалістично-демократичні, класові політичні гасла, що спровокувало посилення антибуржуазних

настроїв, каталізувало рух низів проти верхів. Політична боротьба набула ознак протистояння села та міста, аграрно-традиційного та модерно-індустріального способів буття, за втілення в політичній системі цінностей носіїв тієї чи іншої політичної культури. Політична культура українського селянства мала класовий вимір, відзначалася егалітаризмом і мала «антибуржуазне» спрямування. Оскільки надзвичайно важливими для селянської ментальності та політичної культури був принцип власної «праці, труда», і поняття «народ» розглядалося передусім як «трудоий», українські соціалісти декларували будівництво української державності у формі народної, трудової республіки, у якій лише трудящі будуть мати права. Це не дало можливості вищим шарам українства взяти участь у державотворенні в періоді УНР.

Революційні події в Україні, поглиблення кризових явищ, неспроможність влади реформувати аграрні відносини посилювали серед селянства політико-соціальні орієнтації на становий автономізм. Побутування рис традиційної, егалітаристської, аграрно-локальної свідомості визначило переважання антибюрократичних, антидержавних настроїв. Врешті, ці настрої вилилися в діяльність проти адміністративних органів. Антиетатистська спрямованість політичної культури українського селянства виявлялася в утворенні і функціонуванні локальних сільських владних структур, передусім для унормування місцевого життя, розривом з містом та «великим суспільством».

У процесі суспільно-політичних перетворень селяни дійсно відчували, що можуть відігравати значну роль у політичному житті і втілювати свої інтереси. Це продемонстрували приклади спільного голосування селян на різних форумах, а особливо практики самоорганізації численних загонів самооборони та повстанських формувань. Однак, поряд із позитивними моментами щодо вирішення соціально-політичних проблем, самоорганізація селян часто була спрямована не на організацію та підтримку держави та влади, а проти влади.

Водночас, зважаючи на певні антиетатистські (відсутність протягом століть власної держави і бачення держави як репрезентанта насильства та визиску) та вузьколокальні (переважання інтересів свого села, волості) настанови політичної культури, українське селянство не змогло стати у період революції 1917-1921 рр. соціальною базою побудови держави.

Подяка. Автор статті щиро вдячний всім учасникам редакційної колегії за поради, надані під час дослідження та написання статті.

Фінансування. Стаття містить результати досліджень, проведених за грантом Національного фонду досліджень України «Аграризм: селяноцентричний феномен Української революції 1917 – 1921 рр.» (реєстраційний номер 2020.02/0120).

Список використаної літератури та джерел:

1. Корновенко С. Суб'єктний складник аграрного питання як одна з передумов Української революції 1917-1921 рр. *Український історичний журнал*. 2017. №4. С. 83-94.
2. Корновенко С. Хутірська філософія П.Куліша: біля джерел українського аграризму. *Український історичний журнал*. 2020. №5. С. 64-76.
3. Цимбалістий Б. Тавро бездержавности. Політична культура українців. Київ: Вид. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. Асоц. українознавців, 1994. 61 с.
4. Нагорна Л. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. Київ: Стилос, 1998. 278 с.
5. Рудакевич О. Ментальність і політична культура української нації. *Розбудова держави*. 1995. №10. С.26-30.
6. Основи етнодержавознавства: [за ред.Ю.І.Римаренка]. Київ: Либідь. 1997. 656 с.
7. Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії. Київ: Наукова думка, 1991. 128 с.
8. Каппелер А. Структура українського національного руху в Російській імперії. *Сучасність*. 1992. №7. С.48-56.
9. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
10. Крижанівська О. Соціальні настрої та уявлення селян Правобережної України у 20-50-х рр. XIX ст. *Український історичний журнал*. 2007. №2. С.130-142.
11. Клибанов А. Народная социальная утопия в России. Москва: Наука, 1978. 344 с.
12. *Вісти з Української Центральної Ради*. Травень. 1917. № 60.
13. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року. Документи і матеріали. Упоряд.: В.Верстюк (керівник) та ін. Київ: Видавництво імені Олени Теліги. 2003. 1024 с.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф.1327. Оп.1. Спр.76. Арк.17-17 зв.
15. ЦДАВО України . Ф.1115. Оп.1. Спр. 54. Арк. 3, 15.
16. Григорієв Н. Українська національна вдача. Вінніпег: Видання Української видавничої спілки в Канаді, 1941. 62 с.
17. Швецова А. Національний характер як феномен культури. Сімферополь: «Таврія», 1999. 265 с.
18. Державний архів Київської області. Ф. Р-2796. Оп.1. Спр.16. Арк. 30 зв.
19. Фареній І. «Національний український трест»: споживча кооперація України в роки революції та громадянської війни (1917-1920). Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С.Г., 2014. 164 с.
20. Присяжнюк Ю. Українське селянство XIX-XX ст.: еволюція, ментальність, традиціоналізм. Черкаси: «Відлуння-Плюс», 2002. 120 с.
21. Бевз Т. Народовладдя як система українського державотворення (за творчим спадком Н.Григорієва). Події і особистості революційної доби: збірник. Київ: ППІЕНД, 2003. С.164-204.
22. *Вісті Кам'янецького повітового ісполнительного комітета*. 3. 5. 1917. № 2.
23. *Народне слово*. 14. 10. 1917. №40; *Прилуцька думка*. 4. 8. 1917. №3.
24. ЦДАВО України. Ф.538. Оп.1. Спр.107. Арк. 2.

References:

1. Kornovenko, S. (2017) Sub'yektnyy skladnyk ahrarnoho pytannya yak odna z peredumov Ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917-1921. [Subjective component of the agrarian question as one of the prerequisites of the Ukrainian revolution of 1917-1921]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal. (Ukrainian Historical Journal)*. 4. 83-94. [in Ukrainian]
2. Kornovenko S. (2020) Khutirs'ka filosofiya P.Kulisha: bilya dzherel ukrayins'koho ahraryzmu. [Farm philosophy of P. Kulish: near the sources of Ukrainian agrarianism]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal (Ukrainian Historical Journal)*. 5. 64-76.[in Ukrainian]
3. Tsymbalystyy B. (1994) Tavro bezderzhavnosty. Politychna kul'tura ukrayintsiv. [The brand of statelessness. Political culture of Ukrainians]. Kyiv: Vyd. Vsesvit. Koordynats. Rady ta Resp. Asots. Ukrayinoznavtsiv. [in Ukrainian]
4. Nahorna A. (1998) Politychna kul'tura ukrayins'koho narodu: istorychna perspektyva i suchasni realiyi. [Political culture of the Ukrainian people: historical perspective and modern realities]. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian]
5. Rudakevych O. (1995) Mental'nist' i politychna kul'tura ukrayins'koyi natsiyi. [Mentality and political culture of the Ukrainian nation]. *Rozbudova derzhavy (State building)*.10. 26-30. [in Ukrainian]
6. Osnovy etnoderzhavoznavstva (1997) [Fundamentals of ethnostate studies]: [za red.YU.I.Rymarenka]. Kyiv: Lybid'. [in Ukrainian]
7. Hrushevs'kyi M. (1991) Na porozhi novoyi Ukrayiny: Hadky i mriyi. [On the threshold of a new Ukraine: Misconceptions and dreams]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
8. Kappeler A. (1992) Struktura ukrayins'koho natsional'noho rukhu v Rosiys'kiy imperiyi. [The structure of the Ukrainian national movement in the Russian Empire]. *Suchasnist' (Modernity)*.7. 48-56. [in Ukrainian]
9. Hrytsak Y. (1996) Narys istoriyi Ukrayiny. Formuvannya modernoyi ukrayins'koyi natsiyi XIX-XX st. [Essay on the history of Ukraine. Formation of the modern Ukrainian nation of the XIX-XX centuries]. K.: Geneza. [in Ukrainian]
10. Kryzhaniv's'ka O. (2007) Sotsial'ni nastroyi ta uyavlennya selyan Pravoberezhnoyi Ukrayiny u 20-50-kh rr. XIX st. [Social moods and ideas of the peasants of the Right Bank of Ukraine in the 20-50s of the XIX century]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal (Ukrainian Historical Journal)*. 2. 130-142. [in Ukrainian]
11. Klybanov A. (1978) Narodnaya sotsyal'naya utopyya v Rossyy. [People's social utopia in Russia]. Moskva: Nauka. [in Russian]
12. *Visty z Ukrayins'koyi Tsentral'noyi Rady (News from the Ukrainian Central Council)*. (1917). Traven'. May. 60. [in Ukrainian]
13. Ukrayins'kyi natsional'no-vyzvol'nyy rukh. (2003). Berezen'-lystopad 1917 roku. Dokumenty i materialy [Ukrainian national liberation movement. March-November 1917. Documents and materials]. Edited by: V. Verstyuk (manager) and others. Kyiv. Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy (Elena Teliga Publishing House). [in Ukrainian]
14. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine – CSAHAAU], Fund 1327, Inventory 1, File 76. Ark.17. [in Ukrainian]
15. CSAHAAU, Fund 1115, Inventory 1, File 54, Ark. 3, 15. [in Ukrainian]
16. Hryhoriyiv N. (1941) Ukrayins'ka natsional'na vdacha. [Ukrainian national character]. Vinnepih: Vydannya Ukrayins'koyi vydavnychoyi spilky v Kanadi. [in Ukrainian]
17. Shvetsova A. (1999) Natsional'nyy kharakter yak fenomen kul'tury. [National character as a cultural phenomenon]. Simferopol': «Tavriya». [in Ukrainian]
18. Derzhavnyy arkhiv Kyivivs'koyi oblasti [State Archives of Kyiv Region]. Fund. R-2796, Inventory 1, File 16. [in Ukrainian]

19. Farenii I. (2014) «Natsional'nyy ukrayins'kyi trest»: spozhyvcha kooperatsiya Ukrainy v roky revolyutsiyi ta hromadyans'koyi viyny (1917-1920). [«National Ukrainian Trust»: consumer cooperation of Ukraine during the revolution and civil war (1917-1920)]. Cherkasy: Vertykal', vydavets' Kandych S.H. [in Ukrainian]
20. Prsyazhnyuk Yu. (2002) Ukrayins'ke selyanstvo XIX-XX st.: evolyutsiya, mental'nist', tradytsionalizm. [Ukrainian peasantry of the XIX-XX centuries: evolution, mentality, traditionalism]. Cherkasy: «Vidlunnya-Plyus». [in Ukrainian]
21. Bezv T. (2003) Narodovladdya yak systema ukrayins'koho derzhavotvorennya (za tvorchym spadkom N.Hryhoriyeva). Podiyi i osobystosti revolyutsynoyi doby. [Democracy as a system of Ukrainian statehood (according to the creative heritage of N. Grigoriev). Events and personalities of the revolutionary era]: zbirnyk. Kyiv: IPIEND.164-204. [in Ukrainian]
22. *Visti Kam'yanets'koho povitovoho ispolnitel'noho komiteta.* (News of the Kamenets County Executive Committee). (1917). 3. 5. 2. Oct. 14, 1917. №40; 4. 8. 1917. №3.3. 5. 1917. № 2. 23.
23. *Narodnye slovo.* (The people's word). (1917). 14. 10. 40; *Pryluts'ka dumka.* (Prylutsky thought). (1917). 4. 8. 3.
24. CSAHAAU, Fund 538, Inventory 1, File 107. [in Ukrainian]

Vitaliy S. Lozovyi

PhD hab. (History), Professor, chief consultant, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5057-2838>

e-mail: lozovyi_v@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Lozovy, V. Political culture of the Ukrainian peasantry and the revolutionary process in 1917-1921 in the context of the ideologue of agrarianism. *Ukrainskyi Selianyn.* [Ukrainian peasant], 26, 71-77. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2021-26-Lozovyi

POLITICAL CULTURE OF THE PEASANT IN THE CONTEXT OF REVOLUTIONARY AND STATE-BUILDING PROCESSES IN 1917-1921

Abstract. Introduction. *The great role of the Ukrainian Revolution of 1917-1921 in national history, its impact on modernity, actualizes a comprehensive study of conscious factors that determined the behavior of the masses, namely political culture, the content of the Ukrainian peasantry in the period of major socio-political transformations and conflicts.*

Purpose. *The aim of the article is to try to find out how the revolutionary and state-building processes of the period 1917-1921 were determined by the dominants of the political culture of Ukrainian rural society. The main objectives of the article are to highlight and analyze the features of the political consciousness of the peasantry and the forms of social behavior of peasants and their struggle for the realization of their socio-political ideals.*

Methods. *The methodological basis of the study is the socio-cultural approach, which allows us to explain how the political culture of the Ukrainian peasantry determined the socio-political processes in 1917-1921.*

Results. *It is determined that the principles of political culture of the Ukrainian peasantry, concentrated in the socio-political formula «Land and Freedom», accumulated peasant ideals of ownership or lifelong use of land, freedom, democratic representation, equality, fair society, priority of labor.*

In the process of socio-political transformations, the peasants really felt that they could play a leading role in political life and embody their interests. This was demonstrated by examples of joint voting of peasants in various forums, and especially the practice of self-organization of numerous self-defense units and insurgent groups. However, along with the positive aspects of solving socio-political problems, the self-organization of the peasants was often directed not against the organization and support of the state and government, but against the government.

Conclusion. *The article notes that the political culture of the peasants was closely connected with the social and veche, Cossack in spirit ideas of the state and power, which were characterized by egalitarianism and democracy. However, it was a democracy of a traditional society with patriarchal veche elements, which was not focused on the reproduction of the entire state and social vertical of power, but focused mainly on the lower, rural level of administrative-territorial division. Democratic self-government was understood by the peasants as self-government of the rural community in the form of the east, as the embodiment of democracy in the form of Soviets. The type of democracy seen by the peasants as a system of relations based on participation in decision-making by all members of the rural community or persons delegated to it can be described as agrarian democracy.*

Key words: *political culture, peasantry, Ukrainian revolution of 1917-1921, land, will, power, revolutionary and state-building processes.*

Received 30.07.2021

Accepted 12.10.2021